Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
ORSAM
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

Bakış
No: 79 / Kasım 2018

İRAN İLE IRAK ARASINDA SINIRAŞAN SU İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE

DR. SEYFİ KILIÇ

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
ORSAM مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2018

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adresi : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon: +90 (312) 430 26 09 Faks: +90 (312) 430 39 48

Email: orsam@orsam.org.tr

Fotoğraflar: Associated Press

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
ORSAM مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

BAKIŞ

İRAN İLE IRAK ARASINDA SINIRAŞAN SU İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE

Yazar Hakkında

Seyfi Kılıç

Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde; Yüksek Lisans eğitimini ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hidropolitik Anabilim dalında 2003 yılında tamamlamıştır. Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalından 2010 yılında almaya hak kazanmıştır. Halen Iğdır Üniversitesi'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Kasım 2018

Özet

Günümüzde Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının temelinde yatan temel sebep, ülkenin 1980 yılından bu yana yaşadığı savaş, ambargo, işgal ve iç savaş döngüsünün bir türlü kırılamamasıdır. Diğer yandan havzanın bir diğer kıyıdaşı olan İran'ın uyguladığı su yönetimi pratikleri özellikle son yıllarda Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının artmasında ve toplumsal düzeni bozacak sorunların ortaya çıkmasında ciddi bir rol oynamaktadır. Bu sorunlar özellikle 2018 yazında Basra'da meydana gelen toplumsal olaylarla artık ciddi bir ulusal güvenlik meselesine de dönüşmüş durumdadır.

Genel olarak Irak'ın yaşadığı su sorunun nedenleri arasında sayılan yukarı kıyıdaşların inşa ettiği baraj ve su depolama yapılarının etkileri ise genel çerçeve içine alınamayacak kadar karmaşık bir yapı göstermektedir. Yukarı kıyıdaşlar olarak Türkiye, Suriye ve İran'ın sınır aşan sular konusundaki tutumu ciddi farklılıklar göstermektedir. Suriye'nin 2011 yılından bu yana içinde bulunduğu iç savaş nedeniyle tarımsal faaliyetleri ve dolayısıyla sulama faaliyetleri azaldığı için, Irak'a Fırat Nehri'nden bıraktığı sularda bir artış olduğu söylenebilir.

Irak'ın diğer iki yukarı kıyıdaş komşusu olan Türkiye ve İran'ın tutumları ise ciddi biçimde farklılaşmaktadır. Türkiye ile Irak arasındaki sınır aşan su sorunlarının kökenini 1965 yılında Türkiye'nin Fırat Nehri üstünde Keban Barajı inşasına kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde Türkiye barajın dolumu sırasında 350 m^3/sn su bırakmayı taahhüt etmiş ve komşularının suya olan ihtiyacını görmezden gelmemiştir. Bu tutum daha sonra yine Fırat Nehri üstündeki Karakaya Barajı inşasında da devam etmiş ve Türkiye sınır aşan sular konusunda tutarlı politikasında ısrarcı olmuştur. Büyük bir kalkınma planı olarak hayata geçen GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile inşası yapılan diğer baraj ve hidroelektrik santrallerinde de Türkiye aynı politikasını sürdürmüştür. 1991 yılında su tutulma işlemine başlanmış olan Atatürk Barajı'na ilişkin olarak da 1987 yılında Suriye ile imzalanan protokol ile Türkiye saniyede 500 m^3 su bırakmayı taahhüt etmiş ve günümüze kadar da bu taahhüdüne sadık kalmıştır.

İran ise son beş yıldır, Irak'ın ana su kaynağı olan Dicle Nehri'ne katılan ancak İran'da doğan yan kollar üzerinde yoğun bir baraj inşasına girişmiş ve özellikle yaz aylarında Irak'a giden suları ya tamamen ya da büyük oranda kesmeye başlamıştır. Bu durum zaten ciddi bir su sorunu ile karşı karşıya olan Irak'a oldukça büyük oranda zarar vermektedir.

İran ile Türkiye'nin sınır aşan sular politikasını karşılaştırdığımızda İran'ın kendi topraklarından doğup Irak'a akan nehir sularını büyük oranda keserek ülke içine aktardığı görülmektedir. Oysa Türkiye'nin özellikle sınır aşan sularda böyle bir politikası bulunmamaktadır. Diğer yandan "İslam Devrimi" olarak ifade edilen rejim değişikliğinden sonra İran'ın ABD ile yaşadığı sorunlar neticesinde ambargolara maruz kalması, ülkenin karar vericilerinin tarımsal alanda kendi kendine yeterli olma politikalarına ağırlık vermesine neden olmuştur. Bu da tarımda sulamaya daha çok ağırlık verilmesine ve komşusu Irak'a akan suların üzerinde su depolama ve saptırma yapıları yapmasına neden olmaktadır.

Giriş

Sınır aşan sular sorununun ciddi bir şekilde uluslararası ilişkilerin gündemine geldiği 1990'larda sorunlu alanlar arasında gösterilen Nil, Şeria ve İndus Havzaları gibi Fırat – Dicle havzası da yer almaktadır. Fırat-Dicle havzası denildiğinde kıyıdaş ülkeler olarak akla Türkiye, Suriye ve Irak gelmektedir. Her üç ülke de su sıkıntısı yaşayan ve ciddi olarak küresel iklim değişikliğinin sonuçlarına katlanmak zorunda kalacak olan ülkelerdir. Suriye ve Irak ek olarak ciddi siyasi krizlerin içindedir. Bu iki ülkenin yakın ve orta vadede bu krizlerin etkisinden çıkamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Irak ve Suriye ile ilgili analizler yapılırken bu krizlerin her zaman akılda tutulmasında fayda bulunmaktadır.

> "Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının temelinde yatan ana sebep, ülkenin 1980 yılından bu yana yaşadığı savaş, ambargo, işgal ve iç savaş döngüsünün bir türlü kırılamamasıdır."

Irak'ta Yaşanan Su Sorunu

Günümüzde Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının temelinde yatan ana sebep, ülkenin 1980 yılından bu yana yaşadığı savaş, ambargo, işgal ve iç savaş döngüsünün bir türlü kırılamamasıdır. Diğer yandan havzanın bir diğer kıyıdaşı olan İran'ın uyguladığı su yönetimi pratikleri özellikle son yıllarda Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının artmasında ve toplumsal düzeni bozacak sorunların ortaya çıkmasında ciddi bir rol oynamaktadır. Bu sorunlar özellikle 2018 yazında Basra'da meydana gelen toplumsal olaylarla artık ciddi bir ulusal güvenlik meselesine doğru da dönüşmüş durumdadır.

Su sorunu sadece Irak'ın güneyini etkileyen bir sorun değil, aksine ülkenin tümünü ve görece daha zengin su kaynaklarına sahip olan Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) idaresi altında bulunan topraklarda da yaşanan bir sorundur. Yaşanan su sıkıntısının doğal bir sonucu olarak da Irak yüksek ekonomik kayıplar ve tarımsal arazilerin çoraklaşması başta olmak üzere çevresel felaketlerle karşı karşıya kalmaktadır. Aynı zamanda çoraklaşan arazilerden kaynaklanan toz fırtınaları insan ve hayvan sağlığına zarar vermekte, ulaşım ve iletişimde aksamalara neden olmaktadır.

Tarihsel olarak verimli tarım arazilerine ve bol su kaynaklarına sahip olan Irak son kırk yılda içinden geçtiği siyasi kargaşa nedeniyle ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Suyun hem evsel hem de tarımsal ve endüstriyel kullanımı için gerekli olan işletmelerin ve altyapının sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için siyasi istikrarın asgari seviyede de olsa sağlanması gereklidir. Ancak Irak bu istikrardan şu anda yoksun görünmekte ve orta vadede de bundan kurtulamayacağı değerlendirilmektedir. Siyasi istikrarsızlığın ve kısır mezhepsel ya da parti çekişmelerinin birbirini yeniden üretmesi, Irak'ı içinden çıkılması imkansız bir duruma düşürmektedir.

Yukarı Kıyıdaşların Durumu

Genel olarak Irak'ın yaşadığı su sorunun nedenleri arasında sayılan yukarı kıyıdaşların inşa ettiği baraj ve su depolama yapılarının etkileri genel çerçeve içine alınamayacak kadar karmaşık bir yapı göstermektedir.

Yukarı kıyıdaşlar olarak Türkiye, Suriye ve İran'ın sınır aşan sular konusundaki tutumu ciddi farklılıklar göstermektedir. Suriye'nin 2011 yılından bu yana içinde bulunduğu iç savaş nedeniyle tarımsal faaliyetleri ve dolayısıyla sulama faaliyetleri azaldığı için, Irak'a Fırat Nehri'nden bıraktığı sularda bir artış olduğunu söylenebilir. Ayrıca iki ülke arasında 1990 yılında yapılan

anlaşma çerçevesinde Suriye Türkiye'den ülkesine gelen Fırat sularının yüzde 58'ini Irak'a bırakmayı da taahhüt etmiştir. Bu iki sebepten dolayı bu dönemde Suriye'yi analiz dışı bırakmak gerekmektedir.

Irak'ın diğer iki yukarı kıyıdaş komşusu olan Türkiye ve İran'ın tutumları ise ciddi biçimde farklılaşmaktadır. Türkiye ile Irak arasındaki sınır aşan su sorunlarının kökenini 1965 yılında Türkiye'nin Fırat Nehri üstünde Keban Barajı inşasına kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde Türkiye barajın dolumu sırasında saniyede 350 metreküp su bırakmayı taahhüt etmiş ve komşularının suya olan ihtiyacını görmezden gelmemiştir. Bu tutum daha sonra yine Fırat Nehri üstündeki Karakaya Baraj inşasında da devam etmiş ve Türkiye sınır aşan sular konusunda tutarlı politikasında ısrarcı olmuştur. Büyük bir kalkınma planı olarak hayata geçen GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile inşası yapılan diğer baraj ve hidroelektrik santrallerinde de Türkiye aynı politikasını sürdürmüştür. 1991 yılında su tutma işlemine başlanması planlanmış olan Atatürk Barajı'na ilişkin olarak da 1987 yılında Suriye ile imzalan protokol ile Türkiye saniyede 500 metreküp su bırakmayı taahhüt etmiş ve günümüze kadar da bu taahhüdüne sadık kalmıştır.[1]

Türkiye ile Irak arasında ise doğrudan sınır aşan sulardan faydalanmaya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. İki ülke arasında yapılan tek düzenleme 1946 tarihli olup, taşkın ile ilgili bilgi paylaşımını düzenlemektedir.[2] Irak, Fırat-Dicle Havzası'nda Dicle Nehri'ne daha çok önem vermiş ve iki nehrin ayrı ayrı değerlendirilmesi görüşünde olmuştur. Irak'ın bu tutumunda etkili olan sebep ise bir yandan Dicle Nehri'nin Fırat Nehri'ne göre daha yüksek bir akım ortalamasına sahip olması, diğer yandan da Dicle Nehri'nin Fırat'ın aksine sularının çoğunun Türkiye'den kaynaklanmamasıdır. Yıllık ortalama 35 milyar metreküp akıma sahip olan Fırat Nehri'ne nazaran Dicle Nehri 52 milyar metreküp su taşımaktadır. Dicle Nehri Türkiye'yi terk etmeden hemen önce Cizre Ölçüm İstasyonu'nda yaklaşık 16 milyar metreküplük bir akıma sahiptir. Nehir önce Türkiye ile Suriye arasında 40 kilometrelik bir sınır oluşturduktan sonra Irak topraklarına girmekte ve hem Türkiye'den kaynaklanan hem de İran ve Irak içinden kaynaklanan yan kolların katılımı ile Bağdat güneyine vardıktan sonra Kurna Ölçüm İstasyonu'nda yıllık 52 milyar metreküplük bir akım değerine ulaşmaktadır.

Irak'ın su sorunu yaşamasında en önemli etken şüphesiz ki kendi su yönetimindeki sorunlar

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında topografyasının uygun olmaması nedeniyle, yeterli su depolama yapılarının bulunmaması ve Musul Barajı örneğindeki gibi olanların da yapısal arızalardan dolayı etkin bir şekilde işletilememesidir. Bir diğer sorun ise gerek tarımsal sulamadan dönen gerekse endüstriyel ve evsel kullanım kaynaklı atık suların herhangi bir işleme tabi tutulmadan tekrar nehirlere bırakılmasıdır. Fırat ve Dicle Nehirlerinin ana kolları ile yan kollarına günde yaklaşık 500 bin metreküp atık suyun boşaltılması bu nehirlerin sularını kullanılamaz hale getirmektedir.[3] Sayılan bu sebeplerden dolayı Irak'ın su kaynaklı sorunları gün geçtikçe artmaktadır. Bu duruma ek olarak son beş yıldır İran Irak'ın ana su kaynağı olan Dicle Nehri'ne katılan ve İran'da doğan yan kollar üzerinde yoğun bir baraj inşasına girişmiştir. Böylece İran, özellikle yaz aylarında Irak'a giden suları ya tamamen ya da büyük oranda kesmeye başlamıştır. Bu ise zaten ciddi bir su sorunu ile karşı karşıya olan Irak'a oldukça büyük oranda zarar vermektedir.

çıkmasına sebep olmaktadır. İran'ın görece bol su kaynağına sahip olan batı kesimlerinden ülkenin iç kesimlerine havzalar arası su transferi neticesinde, batı kesimlerinde derin bir hoşnutsuzluk olduğu bilinmektedir. Fırat ile Dicle Nehirlerinin birleşmesi ile oluşan Şatt-ül Arap Suyoluna İran'da doğduktan sonra karışan Karun Nehri'nin sularının yarısına yakın bir kısmı büyük su projeleri ile iç kesimlere yönlendirilmiş, bu ise İran'ın Kuzistan vilayetinde birtakım toplumsal olaylara neden olmuştur.[5]

İran'da suların sektörel tahsisine bakıldığında yüzde 93 oranında tarım başta yer almaktadır. Oysa tarımda kullanılan suyun dünya ortalamasının yüzde 70'ler civarında olduğu dikkate alındığında İran'daki bu rakamın oldukça yüksek olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Tarımın İran'da ülke GSYH'nin yüzde 10'u civarında bir paya sahip olduğu hesaba katıldığında[6] bu kadar önem verilmesine ve kaynakları tüketmesine rağmen tarımın İran'da siyasi bir tercih sonucu bu kadar desteklendiği sonucuna varmak gerek-

> "Irak'ın su sorunu yaşamasında en önemli etken şüphesiz ki kendi su yönetimindeki sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır."

2011 yılında yaşanan olay aslında İran'ın Irak ile olan sınır aşan sular ilişkilerine nasıl yaklaştığını görmek açısından aydınlatıcı bir örnek teşkil etmektedir. Irak, Basra vilayetinin İran ile olan sınırına yaklaşık 40 kilometrelik bir set inşa etmek zorunda kalmıştır. Bu set bir yandan silah, uyuşturucu ve insan kaçakçıların engelleme amacı taşımakta diğer yandan da İran'dan kaynaklanan tarımsal ve sanayi atık suların Irak topraklarına geçmesini önleme görevini üstlenmekteydi. Kontrolsüz bir biçimde İran topraklarından Irak'a akan bu kirli ve tuzlu sular tarımsal alanlarda geri döndürülemez yıkımlara yol açmış ve birçok çiftçi topraklarını bırakıp Basra kent merkezine göç etmek zorunda kalmıştır.[4]

Bu durum sadece İran'ın Irak ile olan ilişkilerinde değil, kendi içinde de sorunların ortaya

mektedir. Bunun da köklerini 1979 İran İslam Devrimi'ne götürmek yanlış olmayacaktır. İslam Devrimi olarak adlandırılan rejim değişikliği sonucunda İran'da nüfus artışı ve tarımda kendi kendine yeterlilik yeni rejimin desteklediği iki konu olmuştur. Tarımsal kalkınma devrim sonrasındaki yönetimin kalkınma önceliği olarak ortaya çıkmasına rağmen birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Devrimin ilk yıllarına denk gelen Irak ile savaş ve petrol fiyatları ve dolayısıyla gelirindeki ani düşüş yeni yönetimi oldukça zorlayan ve planların hayata geçirilmesini engelleyen konular olmuşlardır. Irak ile savaşın ağır insani ve mali yükü yeni yönetimin ilk zamanlarında ciddi bir tarımsal politikanın uygulanmasını ve hatta planlanmasını dahi engellemiştir.[7]

Günümüze geldiğimizde ise İran yüksek oranda artmış olan nüfusunun ihtiyacını karşılamak

adına tarımsal sulama konusuna ağırlık vermiş görünmektedir. 1990 yılında yaklaşık 56 milyon olan İran nüfusunun 24,6 milyonu kırsal 31,7 milyonu ise kentsel alanlarda yaşamaktaydı. 2017 nüfusuna bakıldığında ise toplam nüfusun 81 milyonun üstüne çıktığı görünmektedir. İran'da kırsal nüfusun hem reel hem de nisbi olarak azalmış olduğu görünmektedir. Nüfusun 20,8 milyonu kırsal kesimde yaşarken kentsel nüfusta büyük bir patlama gerçekleşmiş ve 60,5 milyona ulaşmıştır.[8] Bu denli yüksek bir kentsel nüfus artışı ise doğrudan tarımsal alanlar üzerindeki baskıyı artırmakta ve sulu tarım öne çıkmaktadır. İran'da tarım sektörü için kullanılan biokapasite kendini yenileme hızından yüksektir. Bu ise tarımsal alanların aşırı zorlandığı orta ve uzun vadede tarımsal üretim için yetersiz kalacağı anlamına gelmektedir.

Irak'ın nüfusu da 1990'dan bu yana yüksek bir oranda artmıştır. 18 milyon civarında olan toplam nüfus 2017'ye gelindiğinde 37,5 milyonu geçmiş durumdadır. 1990'da 5,3 milyon kırsal, 12,2 milyon insanın da kentlerde yaşadığı Irak'ta kentsel nüfus 26,3 milyon kırsal nüfus ise 11,4'e ulaşmıştır. Bu yüksek nüfus artışının beslenme, barınma gibi sorunlarını çözmek Irak gibi siyasi karmaşanın normalleştiği bir ülke için artık imkansıza yakın bir görev haline gelmektedir.

İran'ın ülkenin iç kesimlerindeki hem tarımsal hem de kentsel su ihtiyacını karşılamak amacıyla ülkenin batısındaki su kaynaklarını iç kesimlere doğru yönlendirdiği görülmektedir. Bu konudaki haberler de sıklıkla gelmektedir. Özellikle yaz aylarında ortaya çıkan bu sorun hem Irak merkezi yönetimini hem de IKBY'yi zor durumda bırakmaktadır.[9] İran'ın su kaynaklarının yüzde 22 gibi bir oranı sınır aşan nitelik göstermektedir. Ülkenin Zagros Dağlarından doğan bu sular Irak'ta Dicle Nehri'ne katılmaktadır. Bu kay-

> "İran'ın uyguladığı su yönetimi pratikleri özellikle son yıllarda Irak'ın yaşadığı su sıkıntısının artmasında ve toplumsal düzeni bozacak sorunların ortaya çıkmasında ciddi bir rol oynamaktadır."

nakların en önemlileri kuzeyden güneye doğru sırasıyla Küçük Zap, Diyala, Karkeh ve Karun Nehirleridir. Bunların dışında da yine bu kollara katılan birçok küçük yan kol bulunmaktadır. Bu kollardan biri olan ve Diyala Nehri'ne katılan Alvand Nehri uzun bir zamandır yaz aylarında İran tarafından kesilmektedir. Her yıl Haziran ayında başlayan ve Ekim ayına kadar devam eden bu kesintiler nedeniyle Diyala'ya bağlı Hanekin ilçesinde tarımsal alanlarda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar arasında tarımsal üretimin kaybının yanı sıra çölleşme tehlikesi de bulunmaktadır. İran yine Dicle Nehri'nin kollarından olan ve topraklarından doğan Küçük Zap Nehri'nin sularını da yaz aylarında kesmektedir.[10] İran aynı politikayı Diyala Nehri'nin kendisinde de gerçekleştirmek üzeredir. Diyala Nehri'nin İran'da olan kısmı üzerinde Kirmanşah eyaletinde inşa ettiği Daryan Barajı ile birlikte hem hidroelektrik üretmeyi hem de sulama suyu ihtiyacını karşılamak istemektedir. Ancak sulama suyunun havza dışına aktarılması planlandığından zaten az olan akımın daha da düşeceği tahmin edilmektedir. Daryan Barajı'ndan alınacak olan suyun 47 kilometrelik Navsut adındaki bir tünelle sulama amacıyla İran'ın güneydoğusundaki tarımsal alanlara ulaştırılması planlanmaktadır.[11] Yine Diyala Nehri üzerinde kurulan Garan Barajı ile de İran 10.450 hektar araziyi sulamayı planlamaktadır. Hektar başına tüketilecek su miktarı ortalama 15 bin metreküp gibi mütevazi bir rakam olarak düşünülse dahi yaklaşık 156 milyon metreküp suyun nehirden çekileceği hesap edilmelidir. İklim şartları dolayısıyla hektar başına daha fazla suyun tüketileceği dikkate alınırsa bu rakamın daha da artacağını söylemek yanlış

> "İran'ın su kaynakları yönetiminde ciddi bir sorun yaşadığı açıktır. Bu sorun sadece komşusu Irak'ta değil kendi topraklarında da sorunlara yol açmaktadır."

olmayacaktır. Bu iki baraj ile birlikte Diyala Nehri akımının yüzde 75 oranında azalacağı ve dolayısıyla mansapta Irak'ta bulunan Darbendikan ve Hemrin Barajlarının hidroelektrik üretme ve sulama suyu sağlama kapasitelerinin büyük oranda ortadan kalkacağını öngörmek gerekmektedir. IKBY'nin kontrolünde olan Darbendikan Barajı'ndan daha az su salınması ise merkezi Irak yönetimi ile IKBY arasında yeni sorunlar çıkaracağı da dikkate alınmalıdır.

İran'ın su kaynakları yönetiminde ciddi bir sorun yaşadığı açıktır. Bu sorun sadece komşusu Irak'ta değil kendi topraklarında da sorunlara yol açmaktadır. Urmiye Gölü'nün 1980'lerden bu yana devamlı olarak küçülmesi sonucu ortaya çıkan çevresel sorunlar tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Orta Asya'da Aral Gölü'nün başına gelen felaket İran'da da Urmiye Gölü'nün başına gelmiştir. Gölün küçülmesiyle ortaya çıkan göl tabanından kalkan tozların, İran başta olmak üzere bölge ülkelerinde çevresel sorunlar yaratmaktadır. Tarımsal üretimi artırmak amacıyla aşırı su çekiminin yapıldığı Urmiye Gölü havzasındaki sulu tarımı desteklemek ve Urmiye Gölü'ne su sağlamak amacıyla Küçük Zap Suyu'nun bir kolu olan Lavin Akarsuyu üzerinde Silveh Barajı inşa edilmiştir. Bu baraj da suyu bir kanal vasıtasıyla Urmiye Gölü havzasına aktarmaktadır. Bu ve daha önceki örneklerden de görüldüğü üzere İran esasen son çare olarak değerlendirilmesi gereken havzalar arası su transferini su yönetiminin esası haline getirmiştir.

Irak'ın yaşadığı su sorunlarında soruna neden olan ülke olarak sıklıkla Türkiye de dile getirilmektedir. Ancak Türkiye'nin sınır aşan politikasına ve uygulamalarına baktığımızda temel aldığı birkaç nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise sınır aşan suların adil hakça ve optimum kullanımı olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca diğer kıyıdaş ülkelere ciddi zarar vermemek de Türkiye'nin politikasının ana hatlarından biridir.[12]

Yıllık yaklaşık 16 milyar metreküp su Cizre'de Türkiye-Irak sınırını geçerken, nehrin uzun yıllar toplam ortalama akımı 52 milyar metreküp civarındadır. Türkiye bu suyun küçük bir miktarını, yaklaşık 55 milyar metreküpünü kullanmayı planlamaktadır. Rakamlardan da görüldüğü gibi Irak'ın Dicle Nehri suları üzerinde Türkiye'den daha fazla kontrolü bulunmaktadır. Bu çerçevede ele alındığında Türkiye Dicle Nehri'nin üzerinde inşa ettiği ve sıklıkla Irak'ta soruna yol açacağı

Nüfus Tablosu

	Irak Kent/Kır Toplam	İran Kent/Kır Toplam
1990 (milyon kişi)	12,2/5,3 18	31,7 /24,6 56
2017 (milyon kişi)	26,3/11,4 37,5	60,5 /20,8 81

dile getirilen Ilısu Barajı'na bakmak gerekmektedir. Ilısu Barajı hidroelektrik üretme amacıyla inşa edilmiş bir baraj olup herhangi bir su tüketme yani tarımsal sulama amacı bulunmamaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde barajın Irak'a zarar değil tersine fayda sağlayacağını belirtmek gereklidir. Dicle Nehri'nin akımı dikkate alındığında en fazla suya ihtiyaç duyulan yaz aylarında normal akımında ciddi bir düşüş olmaktadır. Ilısu Barajı ile birlikte bu akım düzenli hale gelecek ve Irak yaz aylarında da yüksek miktarda su temin edebilecektir. GAP kapsamında inşa edilecek olan Cizre Barajı ise hem sulama hem de hidroelektrik üretme amacıyla inşa edilecektir. Türkiye'nin planlanan faydalanmalarından sonra hala yaklaşık olarak Irak'ın faydalanmaları için 47 milyar metreküp su bulunmaktadır. Bu büyük miktardaki su, teorik olarak, hektar başına 13 bin metreküp su tüketim oranı ile 3 milyon 628 bin hektar ya da hektar başına 10 bin metreküplük oranla 4 Milyon 716 bin 500 hektar alanı sulayabilmektedir.[13] Bu miktardaki su Dicle Nehri'nin 50 milyar metreküp toplam, Türkiye içinde ise 16 milyar metreküp olan akımı dikkate alındığında oldukça makul bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım miktarı ise, Türkiye'nin açık bir şekilde ilan etmiş olduğu politikası ile uyumludur.

Değerlendirme

İran ile Türkiye'nin sınır aşan sular politikasını karşılaştırdığımızda İran'ın kendi topraklarından doğup Irak'a akan nehir sularını büyük oranda keserek ülke içine aktardığı görülmektedir. Oysa Türkiye'nin özellikle sınır aşan sularda böyle bir politikası bulunmamaktadır. Diğer yandan İran'ın ABD ile yaşadığı sorunlar neticesinde ambargolara maruz kalması, ülkenin karar vericilerini özellikle tarımsal alanda kendi kendine yeterli olma politikalarına İslam Devrimi denilen rejim değişikliğinden bu yana ağırlık vermesine neden olmuştur. Bu da tarımda sulamaya daha çok ağırlık verilmesine ve komşusu Irak'a akan suların üzerinde su depolama ve saptırma yapıları yapmasına neden olmaktadır.

İran'ın Irak'a akan suları saptırarak ülkenin iç kısımlarına aktarmasına ilişkin olarak Irak'ta olası İran karşıtı yönetimi sıkıştırmak olarak değerlendiren yorumlar da yapılmaktadır.[14] Bu yorumların gerçekliği üzerine tartışmak için elde daha çok veri oluşması gerekmekle birlikte, bu tür bir politikanın en azından gelecekte, İran'ın Irak'a yönelik politikasının bir parçası olabileceği de dikkate alınmak durumundadır.

2018 yazında gerçekleşen olaylar Türkiye ile İran'ın sınır aşan sulara ilişkin politikalarındaki farklılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Gövde inşaatının bitmesiyle su tutmaya hazır hale gelen Ilısu Barajı'nda Haziran ayında su tutma işleminin başlaması planlanmaktayken, Irak'ın talebi üzerine su tutma işlemi ertelenmiştir.[15] Komşularına önemli zarar vermeme ilkesini su politikasının temeli olarak kabul etmiş olan Türkiye özellikle su sıkıntısının yaşandığı 2018 yazında Irak'ı zor durumda bırakmamak adına bu işlemden vazgeçmiş ve su tutmayı ertelemiştir. Aynı dönemde ise İran Irak'a doğru akan ve Dicle Nehri'ne katılan tüm kollarda suları neredeyse tamamen kesmiş ve oluşan tepkileri de dikkate almamıştır. Bu nedenlerle Irak'ın yaşadığı su sorunlarında Türkiye ile İran politikalarını aynı doğrultuda değerlendirmek ciddi bir yanlışın içine girmek anlamına gelmektedir.

Kaynakça

1 http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19660.pdf (01.11.2018)

2 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (29.09.2018)

3 Nadhir A. Al-Ansari, "Management of Water Resources in Iraq: Perspectives and Prognoses", **Engineering**, 2013, 5, ss. 667-684, s. 678.

4 Nizar Latif, Iraq blames Iran for water pollution, https://www.thenational.ae/world/mena/iraq-blames-iran-for-water-pollution-1.377318 (29.09.2018)

5 Banafsheh Keynoush, **"**Water Diplomacy" It is Not Enough to Fix Iran-Iraq's Water Dispute, RASANAH, International Institute for Iranian Studies, 2018, s 3.

6 https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=IR (01.10.2018)

7 Ahmad Mojtahed ve Hadi Esfahani, "Agricultural Policy and Performance in Iran: The Post-Revelutionary Experience", World Development, V. 17 no:6, 1989, ss. 839-860, s. 840.

8 FAO Iraq Country Profile, http://www.fao.org/faostat/en/#country/103, (01.10.2018)

9 Iraq's water crisis traced upstream to Turkish, Iranian dams http://www.rudaw.net/english/middleeast/02062018 (28.09.2018)

10 The Baghdad Post "Iran cuts off al-Wand River's estuary again in Diyala'a Khanaqin" https://www.thebaghdadpost.com/en/Story/14122/Iran-cuts-off-al-Wand-River-s-estuary-again-in-Diyala-a-Khanaqin (29.10.2018)

11 Kamal Chomani and Toon Bijnens, "The Impact Of The Daryan Dam On The Kurdıstan Regıon Of Iraq", 2016 https://www.iraqicivilsociety.org//wp-content/uploads/2016/10/Daryan-Dam-Report.pdf erişim tarihi: 01.11.2018.

12 Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Sınıraşan Sular Politikasının Ana Hatları" , http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa (01.11.2018)

13 Beaumont, Peter, "Middle Eastern Natural Environments", **Yale F&ES Bulletin**, 1998, s. 177.

14 Cutting Off Water: A New Page In Iran's War Against Iraq, http://www.newiraqcenter.com/en/security/1645 (02.11.2018)

15 https://www.cnnturk.com/video/dunya/irak-ile-su-sorunu-su-tutma-1-temmuza-kadar-ertelendi (28.10.2018)

Notlar

ORSAM
Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

+90 (312) 430 26 09
+90 (312) 430 39 48

info@orsam.org.tr
www.orsam.org.tr

orsamtr